

מעמד אליהו הנביא ומת בהלכה

[א]

מלאך או בן אדם

פרקי דרבי אליעזר (פרק כח) נגלה לו הב"ה אמר לו מה לך פה אליהו, קנא קנאתי, אמ' לו לעולם אתה מקנא, קנאת בשטים על גלוי עריות, שנ' פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, וכאן קנאת, חייך שאין עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך.

ויש לדון בסטוס של אליהו הנביא האם הוא מוגדר שבן אדם, או דילמא שדינו כמלאך אלוקים, ויש בשה כמה וכמה נ"מ, כדלהלן.

סמיכה בזה"ז

הנה ידוע הפולמוס שהתחולל בין חכמי ירושלים וחכמי צפת בזמן מרן הבית יוסף ז"ל, בענין חידוש הסמיכה בזמן הזה, כאשר חכמי צפת רצו לחדש את הסמיכה, אע"פ שאין לנו בזמן הזה סמוכין. ותלו יסודותן בדברי הרמב"ם בפ"י המשניות (סנהדרין פ"א) דכתב ז"ל, ויראה לי כי כשתהיה הסכמה מכל החכמים והתלמידים להקדים עליהם איש מן הישיבה וישימו אותו לראש, ובלבד שיהא זה בארץ ישראל כמו שזכרנו, הנה האיש ההיא שיתקיים לו הישיבה יהיה סמוך, ויסמוך הוא אחר כן מי שירצה. שאם לא תאמר כן אי אפשר שתמצא בית דין הגדול לעולם, לפי שנצטרך שיהיה כל אחד מהם סמוך על כל פנים ממשה, והקב"ה יעד שישבו כמו שנאמר ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועצך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק, וזה יהיה בלא ספק כשיכון הבורא יתברך לבות בני אדם ותרבה זכותם ותשוקתם לשם יתברך ולתורה, ותגדל חכמתם לפני בא המשיח כמו שיתבאר זה בפסוקים הרבה במקרא.

וכן מבואר בדבריו במשנה תורה (סנהדרין ד, יא) ז"ל, נראין לי הדברים שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דיינים ולסמוך אותם, הרי אלו סמוכים ויש להם לדון דיני קנסות ויש להם לסמוך לאחרים, אם כן למה היו החכמים מצטערין על הסמיכה כ' לפי שישראל מפוזרין ואי אפשר שיסכימו כולן, ואם היה שם סמוך מפי סמוך אינו צריך דעת כולן אלא דן דיני קנסות וכו' ע"ש. ולאור דברי הרמב"ם הללו רצה לעשות המהר"י בי רב מעשה ולסמוך בזה"ז, אך המהרלב"ח (מחכמי ירושלים אז) סירב לדבר, ואף טען שהרמב"ם בהלכותיו חזר בו ולא החליט דבר זה בבירור, שהרי סיים "והדבר צריך הכרע" עי"ש.

אליהו מלאך או בן אדם

וכתב מהרלב"ח שהראיה שהביא הרמב"ם בפ"י המשנה שאם לא תאמר כן אי אפשר שתמצא ב"ד הגדול לעולם, לפי שנצטרך שיהיה כל אחד מהם סמוך על כל פנים, והקב"ה יעד שישבו כמו שנאמר ואשיבה שופטיך ג' - יש לדחות, שהרי אליהו יבא לפני המשיח כמבואר בכתובים ובדברי רז"ל, והרי הוא סמוך ויסמוך אחרים לפני בא המשיח.

אך המהר"י בי רב דחה דבריו, וטען שאליהו אין יכול להסמיך שהרי הוא מלאך ולא אדם, וא"כ שפיר הוכיח הרמב"ם שבהכרח יש אפשרות להסמיך שלא מפי סמוך, שאם לא תאמר כן אי אפשר שתמצא בית דין הגדול לעולם כמבואר בדבריו.

הרי לן מחלוקת בין שני גדולי עולם האם יש לאליהו הנביא דין מלאך או דין בן אדם, ונפק"מ אי יוכל לסמוך. ובאמת דבר זה כבר נדון בארוכה ברבותינו הפוסקים הראשונים והאחרונים ז"ל, ונרחיב הדיבור.

דין אשת אליהו וריב"ל דעלו לשמים בחייהם

הנה בתרה"ד (פסקים סימן ק"ב) כתב דאשת אליהו ואשת רבי יהושע בן לוי, (דעלה לשמים בחיים כמבואר בכתובות עז, ב) מותרות, דאשת רעהו כתיב ולא אשת מלאך, והן כולן רוחני ולא גופני עכ"ל. והגר"א וסרמן זצוק"ל (קוב"ש ח"ב, כח) הקשה מגמ' קידושין (יג, ב) דשקיל וטרי התם מיתת הבעל מנ"ל, והרי אשת מת ודאי לא מקרי אשת רעהו, וע"כ צ"ל שאע"פ שעבשיו כבר אינה אשת רעהו, מ"מ כיון שנאסרה שעה אחת הו"א דאסורה עולמית עד שיתחדש בה דבר המתירה, וזהו דילפינן מקרא דאיתקש מיתה לגט, וא"כ ה"נ גבי אשת אליהו וריב"ל אע"פ שעבשיו אינה אשת רעהו, מ"מ איסור שהיה בה להיכן הלך.

ותירץ הגר"א ע"פ מה שהביא בטור (יו"ד סי' רס"ז) בשם הרמ"ה דגר שמת והניח עבדים קטנים והגדילו אח"כ אין להן תקנה דכיון שלא הותרו בשעת מיתת האדון אינן ניתרין אח"כ. והב"י שם חולק עליו שניתר ע"ש, והרי הא דמיתת הגר מתרת עבדיו הוא מגז"ש דלה לה, דעבדו דגר כאשתו, דמיתת האדון מתרת כמיתת הבעל, וסובר הרמ"ה דמעשה המיתה מתרת ואינה מתרת אלא בשעתה, כמו גט דאינו מתיר אלא בשעתו, והב"י שחולק עליו סובר דהיתר הוא במה שהבעל מת ואין כאן בעל, והרי גם אח"כ הוא מת ואינו נמצא קיים.

לפי"ז יתכן לומר עוד לשיטת הב"י דהיתר שנלמד מקרא גבי מיתה, הוא זה גופא דאינה אסורה אלא בשעה שיש לה בעל, וכיון שכן י"ל דזה גם כוונת התרה"ד גבי אשת אליהו דכיון דעבשיו אינה אשת רעהו שהרי הוא כולו רוחני ומלאך, ואין לה בעל, ממילא מותרת. אבל עדיין צ"ע דסוף כל סוף למה צריך קרא דמיתת הבעל מתירה, למה אינו נלמד מזה שאינו אשת רעהו.

מתים שיחיו לענין נישואין

יש להסתפק מת הקם לתחייה האם צריך להתחתן שנית אחרי התחייה או לא, ועי' בבה"ט (אבה"ע סי' יז) בשם כנה"ג שלא צריך לחזור ולהתחתן. אבל עי' בפ"ת שהברכ"י מסופק בזה, והספק שלו הוא האם זיקת הנישואין בטל במיתה, או דילמא הא דהאשה קונה עצמה במיתת הבעל, היינו דוקא כאשר מת ונשאר מת, אך כשלא נקבר וחי ע"י נביא או חסיד, **אגלאי מילתא דאותה מיתה לא היתה מיתה כמות כל האדם, ולא פקעי קדושי קמאי ואשת איש**, ולא תפס בה קידושי דאיניש דעלמא, ובעלה כאשר חי מותר בה מיד כאשר היה לפני מותו.

ועי"ש שמביא ראייה נפלאה מירושלמי, שדן לגבי מי שנתן גט לאשתו ע"מ שלא יבא מכאן עד י"ב חודש ומת תוך י"ב חודש, האם מותר לה לינשא. וכתוב בירושלמי שאסור, דחיישינן שמא יהיה לו תחיית המתים, ויבא לפני הי"ב חודש. ואם איתא שבמיתה בטל זיקת הנישואין, אפילו אם יחיה הרי אין כאן אישות, אלא ע"כ שלא בטל זיקת הנישואין. (וכבר העירו עליו דשם הרי מת ונקבר, א"כ לא היה לו צד שנשאר אישות).

האם בן השונמית טמאה

על החידוש של החיד"א שאם קם לתחייה אז אמרינן שאיגלאי מילתא למפרע שלא היה מת, יש להעיר שהרי הגמ' (נדה ע, ב) מספרת שג' דברי בורות שאלו אנשי אלכסנדריה את רבי יהושע בן חנינא, אשתו של לוט מהו שתטמא, אמר להם מת מטמא ואין נציב מלח מטמא, בן שונמית מהו שיטמא, אמר להן מת מטמא ואין חי מטמא, מתים לעתיד לבא צריכין הזאה שלישי ושביעי או אין צריכין, אמר להן לכשיחיו נחכם להן. ואם כדבריו למה ענה להם, שהטעם שבן השונמית אינו מטמא הוא משום שמת מטמא ואין חי מטמא, היינו משום עכשיו הוא כבר חי, תיפוק ליה שאיגלאי מילתא שלא היה באמת מת ולעולם לא היה טמא.

איך אליהו נטמא לבן הצרפית

עוד הק' לי ידידי הרה"ג ר' יוסף אליפנט שליט"א, מתוס' (ב"מ קיד, ב) שהק' איך אליהו הנביא טימא עצמו לבן הצרפתי, ותי' שהיה יודע שיחיהו א"כ מותר מטעם פיקו"נ שדוחה כל התורה. ואם איתא היה יכול לתרץ שידע שיחיהו ואז איתגלי מילתא שלא היה מת ולעולם לא נטמא.

חילוק בין אם בא אליהו בגופו או נשמתו

ובעירובין (מג, א) בסוגיא דתחומין למעלה מעשרה איתא ת"ש הני שב שמעתתא דאיתאמרן בצפרא בשבתא קמיה דרב חסדא בסורא, בהדי פניא מעלי בשבתא קמיה דרבה בפומבדיתא, מאן אמרינהו לאו אליהו אמרינהו אלמא אין תחומין למעלה מעשרה כו' ע"ש. ומבואר בזה בפשיטות דאין אליהו יכול להגיע אא"כ הוא בא מחוץ לתחום. ובחתם סופר (ח"ו סימן צ"ח) הביא בזה דברי הפרמ"ג (או"ח סי' רצ"ה) דהיינו משום דמשמים לארץ מהלך ת"ק שנה, ואליהו הרי עלה לשמים, ומה"ט חשיב הכא בסוגין חוץ לתחום גבי אליהו. אך החת"ס הקשה עליו מדברי התוס' (עירובין מה, ב) דלא שייך שביתה ותחומין מלמעלה למטה. ועוד שהרי נהגו העולם במילה לומר זה הכסא של אליהו זכור לטוב, וגם מתפללים המוהלים שיעמוד אליהו על ימינם לסמכם וזה אומרים אותו אפילו בשבת, ולפי המבואר בגמ' הרי א"א לבוא בשבת משום ספק תחומין למעלה מעשרה, ובטור וש"ע איתא דמשו"ה מזכירין פיוטים שיש בהם אליהו במוצאי שבת משום שלא היה אפשר לו לבא בע"ש ולא בשבת מפני תחומין.

אלא כתב בזה החת"ס, שהאמת יורה דרכו, כי מעולם לא עלה אליהו בגופו למעלה מעשרה טפחים, רק שנפרדה נשמתו מגופו בארץ והנשמה עולה ומשמשת למעלה בין מלאכי שרת, וגופו נדדקק ושורה בג"ע התחתון בעוה"ז, וביום הבשורה במהרה בימינו תתלבש נשמתו בגוף הקדוש הלז, ואז הוא ככל אדם מחכמי ונביאי ישראל והוא מוסמך מרבו אחיה השילוני, או ממשה רבינו ע"ה אם הוא פנחס, והוא יסמוך את חכמי ישראל ואז יש לו דין ככל בני ישראל.

וכן בכל פעם שמתגלה ומתראה בעוה"ז מלובש בגופו הזך, יש לו דין ככל ישראל. אך כשמתגלה בנשמתו כמו ביום המילה אז איננו מחויב במצות כי במתים חפשי כתיב. וגם כשמתגלה באופן זה הרי הוא מלאך, ואע"פ שלומד תורה ומגלה דינים אין לקבוע הלכה ע"פ דבריו, דהו"ל רק כמו חלום ורוח נבואה ואין משגיחין בבת קול. אך כשמתגלה בלבוש גופו הרי הוא מגדולי חכמי ישראל, ותשבי יתרץ קושיות ואיבעיות, ואילו תשמעון כי מי כמוהו מורה. וכשראוהו רבב"ח בבית הקברות של גוים ואמר ליה לאו כהן הוא מר, אז נתגלה בלבוש גופו, דעל נשמה בלא גוף לא שייך לשאול לאו כהן הוא מר. ובסוגין נמי בהני שב שמעתתא אם אמרו אליהו, ע"כ איירינן בבא בלבוש גופו כדרכו לברר הלכות, והיינו מג"ע התחתון על פני שטח הקרקע לא מלמעלה למטה, וג"ע התחתון הוה בעוה"ז מחוץ לתחום הישוב, נמצא ששביתה גופו של אליהו הוה מחוץ לתחום.

למה לא שרים הפזמון "אליהו הנביא" במוצאי יו"ט

עוד כתב שם החת"ס לבאר בדרך נפלא אמאי אין מתפללין במוצאי יו"ט על אליהו כמו במוצאי שבת, והלא גם ביו"ט איכא איסור תחומין דאורייתא כמ"ש הפר"ח. אבל י"ל שהרי בנהרות וימים ליכא משום תחומין דאורייתא להרמב"ם, וכיון שהנחנו ששביתה גופו של אליהו בג"ע התחתון, וכתב ונהר יוצא מעדן, והיה לד' ראשים וכל הנחלים הולכים אל הים, ומהים אל הנהרות נחלי מים, א"כ יכול אליהו לבא בשבת ויו"ט ביאורים של מים. ומה שמבואר בגמרא שאליהו מוכרח לבא מחוץ לתחום, היינו משום שאיירי בביאת אליהו למקום לשכת הגזית בירושלים, והרי בירושלים מיום שסתם חזקיהו מי גיחון אין שם נהר, אלא מי שילוח ועין עיטם שאינם נמשכים מהים בנהרות הגדולות אלא הם מי קיבוץ בעלמא מההרים, ע"כ קשה להו איך בא בשבת שהרי אין יכול לפתוח מה שסתם חזקיהו את מי גיחון, דבשבת אסור שיש בזה משום בנין כחופר גומא. אך לפ"ז ביו"ט יהיה מותר לפי מה שכתבו התוס' במס' שבת (צה, א ד"ה והרודה) דלמאן דאית ליה מתוך וס"ל דמותר לגבן ביו"ט, לא נאסר בנין ביו"ט אלא מדרבנן משום עובדא דחול, וא"כ שפיר יכול לבא ביו"ט ע"ד הנזכר, דרך ימים ונהרות ויפתח סתימת חזקיהו,

מש"ה אין נוהגין להזכיר את אליהו במוצאי יו"ט שהרי יכול לבא ביו"ט, ורק במוצאי שבת מזכירין אותו שאין יכול לבא בשבת.

אליהו הנביא בביה"ק

הנה הגמ' (בבא מציעא קיד, א) מספרת שרבה בר אבוא אשכחיה לאליהו הנביא דקאי בבית הקברות של נכרים, שאל אותו ולאו כהן הוא מה, מאי טעמא קאי מר בבית הקברות, אמר ליה לא מתני מר טהרות, דתניא רבי שמעון בן יוחי אומר קבריהן של נכרים אין מטמאין. והק' התורי"ד הרי אע"פ שאין עכו"ם מטמאין באהל, אבל מטמאים במגע, א"כ נטמא אליהו הנביא. ותי' דאליהו מלאך הוא ובאוויר הוה קאי, דאהל איכא מגע ליכא.

וכבר העירו שמדברי תורי"ד אלה מוכח דלא כמו שמחדש החת"ס (הנ"ל) שרק כשאליהו הנביא מופיע כבן אדם הוא חייב במצוות, אבל כשנשאר בתור מלאך אינו חייב במצוות. אבל בתורי"ד מבואר שאע"פ שנוהג כמלאך הוא חייב במצוות, ששאלו אותו ולאו כהן מה, אע"פ שהיה עף באוויר ואינו נוגע בקברות, רק מאהיל עליהם.

כשבא רבי בגופו היה פוטר בקידוש

ובגמרא כתובות (קג, א) איתא ת"ר בשעת פטירתו של רבי אמר לבני אני צריך, נכנסו בניו אצלו, אמר להם הזהרו בכבוד אמכם, נר יהא דלוק במקומו שולחן יהא ערוך במקומו מטה מוצעת במקומה. ואמרו שם מאי טעמא, דכל בי שמשי הוה אתי לביתיה יעו"ש בגמרא. וברעק"א בגליון הש"ס שם ציין לספר חסידים (סימן תתשכ"ט) שהיה נראה בבגדי חמודות שהיה לובש בשבת ופוטר את הרבים בקידוש ולא כשאר מתים שהם חפשים ממצות כי צדיקים חיים ופוטרם בקידוש ע"כ.

הנה מבואר בזה ג"כ כיסודו של החת"ס גבי אליהו, שכאשר היה בא בלבוש גופו הזך אזי היה דינו כאדם המחוייב במצוות, וה"כ רבינו הקדוש היה בא לביתו בלבוש גופו הזך ומתחייב במצות ופוטר רבים בחובת קידוש והוא פלאי. וכן מרומז ברמב"ן ס"פ ויחי, עי"ש לענין יעקב אבינו לא מת.

[ב]

מתים שהחיה יחזקאל האם חייבין במצוות

ובסנהדרין (צב, ב) תניא ר"א אומר מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומתו בו' ר' יהודה אומר אמת (פי' בברור) משל היה בו', ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות, עמד ר"י בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם. ומאן נינהו מתים שהחיה יחזקאל, אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו שנאמר גו', ע"ש בכל הסוגיא.

[ובשם אדוננו הגר"א זיע"א מובא בזה דבר נפלא, בהא דאמר רב אמי (פסחים ח, ב) דכל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל ושאין לו קרקע אין עולה לרגל. וכתבו התוס' שם (ג, ב בד"ה מאליה מי קספו) וז"ל ור' יהודה בן בתירא שלא עלה לרגל י"ל שלא היה לו קרקע בו'. ולכאורה קשה מדוע לא היתה לו לר' יהודה בן בתירא קרקע בזמן הבית. אכן יבואר הדבר היטיב דידוע דארץ ישראל נחלקה ליוצאי מצרים או לבאי הארץ (ב"ב קיז, א), והרי איתא בסנהדרין (שם) גבי המתים שהחיה יחזקאל שעמד ר"י בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם, ומאן נינהו מתים שהחיה יחזקאל, אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו ומתו בטרם שיצאו כל ישראל ממצרים בו'. נמצא א"כ שהאנשים שהחיה יחזקאל לא היו מיוצאי מצרים וגם לא מבאי הארץ, והרי ר' יהודה בן בתירא היה מבני בניהם לכן לא היתה לו קרקע].

מצוות בטילות לעתיד לבא

והנה חזינן שהיו המתים שהחיה יחזקאל חייבין במצות, מדקאמר והללו תפילין שהניח לי אבא מהם, אע"פ שכבר מתו. והקשה הרשב"א (נדה סא, ב) בהא שאמרו שם דבגד שאבד בו כלאים עושה ממנו תכריכין למת, ואמר ר' יוסף זאת אומרת מצות בטילות לעתיד לבא.

והביא דיש מפרשים בפ"י הגמרא ד"לעתיד לבא" קאי על זמן העתיד שיחיו המתים, ומשום דאמרין בכתובות (קיא, ב) שמתים שעתידי הקב"ה להחיות בלבושיהן הן עומדין (היינו אע"פ שתכריכין שלהם עשויים מכלאים, הרי דפטורים מהמצוות). והקשה הרשב"א ממתים שהחיה יחזקאל דאמרו ואלו תפילין שהניח לי אבא מהם, הרי שחייבין במצות.

ולכן פ"י הרשב"א דהכוונה ל"עתיד לבא" היינו משעה שמת קאמר, ואתי לאשמעינן שאין החי מצווה על המת, כדרך שאמרו בקטנים לא תאכלום, קרי ביה לא תאכלום, להזהיר גדולים על קטנים, וכדאיתא ביבמות (קיד, סא) שאסור למיספי לקטן איסורא בידיים, אבל במתים שרי, וטעמא משום דכתיב במתים חפשי כיון שמת האדם נעשה חפשי מן המצות בשעת מיתתו. והוסיף שמצאנו "לעתיד לבא" דלא קאי על זמן העתיד שיחדש הקב"ה עולמו ויחיו המתים, אלא קאי על זמננו בזמן מועט כדאמר (יומא עז, ב) שלא תהא מכשילן לעתיד לבא.

"ספייה בידיים" למת

ועיין עוד לרשב"א בפירושו לאגדות הש"ס (ברכות דף יב) שהוסיף עוד לבאר בזה, דלפי"ז תמוה איך חלק ר' ינאי ואמר שאינו פטור בעודו מת והרי המת אין בו מצוה כדכתיב במתים חפשי, וכתב דר' ינאי סבר שהמת הוא כתינוק שלא הגיע לכלל חיוב מצות, וקי"ל דאע"פ שקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו, מ"מ למספיה בידיים אסור, וה"נ במתים ס"ל שאסור בידיים להכשילם בעבירה כמו להלבישן כלאים.

עכ"פ מדברי הרשב"א מתבאר שלעולם לעתיד לבא כשיחדש הקב"ה עולמו ויחיה המתים יתחייבו ישראל במצות, ולא על זה קאי מה שאמרו זאת אומרת מצות בטילות לעתיד לבא.

שיטת הריטב"א דקאי אזמן תחיית המתים

אך יעויין בריטב"א שם בנדה שסבר כה"מ הנ"ל בפ"י הגמרא, ד"לעתיד לבא" קאי על זמן העתיד שיחיו המתים, ועל קושית הרשב"א הנ"ל ממתים שהחיה יחזקאל כתב דלא קשיא ושתי תשובות בדבר, חדא שלא אמרו מצות בטילות לעתיד לבא מן המתים אלא לזמן תחיית המתים העתיד לבא, שיהא בסוף הכל וקרינן ביה היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן, אבל בתחיית המתים של מתי יחזקאל שלא החיו אלא במקצת, לא בטלו תורה ומצות שהרי לא היה להם תחיית המתים גמורה לקבל שכר, שהרי הולידו בנים, וגם חזרו לעפרם.

ועוד כתב הריטב"א כי מה שאמרו מצות בטילות לעתיד לבא היינו שלא יהיו חייבין לעמוד בהן, אבל מ"מ יש מצות קדושות כעין תפילין שינהגו בהן בעצמן מפני שלימותן ותפארתן לא בדרך חיוב. והרי האבות הראשונים לא היו חייבין אלא בשבע מצות וקיימו כל התורה כולה ואפילו עירובי תבשילין כדאיתא בהגדה. והוסיף וכי איזה זמן ראוי (פ"י) וכי איזה זמן יש שראוי יותר מאותו זמן דלעתיד) לתת תפילין על הראש ולהקרא שם של הקב"ה עלינו בזמן תחיית המתים.

והוסיף הריטב"א עוד שאם יבוא לך מין ממיני יש"ו וילחשך כיון שהמצות בטילות לעתיד לבא, נמצא דלא ניתנה תורה אלא לזמן א"כ אף ליש"ו אולי ניתנה הרשות להוסיף ולגרוע ממנה חס ושלום. אף אתה אמור לו מי שלבו נוקפו אומר כן, שהתורה לא ניתנה לזמן אלא כל זמן העולם הזה קיים, שיש [עבודה] וזכות וחובה, ממנה אין לגרוע ועליה אין להוסיף, אבל לעולם הבא שאין בו לא זכות ולא חובה נמצאת בטילה מאיליה, כי כל ענין המצות ניתנו רק לזמן העבודה לא לזמן הגמול, וכן אמר הכתוב היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם וזו תשובה גמורה.

חקירת הקוב"ש בהא דמצוות בטלות לעתיד לבוא

ובקובץ שעורים (חלק ב' סימן כ"ט) חקר בענין מצות בטילות לעתיד לבא, דלכאורה קשה דהא אחד מעיקרי הדת הוא, שזאת התורה לא תשתנה לעולם. וכתב דהכוונה בעיקר הזה שדיני התורה לא ישתנו מכפי שנאמרו בסיני ע"י מרע"ה. אך שם זה נאמר בסיני, שלעתיד לבא יהיו המצוות בטילות ולא יתחדש לעתיד שום דין, ומה שמצוות בטילות לעת"ל גם זה הוא אחד מדיני התורה המצויה אצלנו היום.

עוד כתב הקוב"ש שם די"ל דהא דמצוות בטילות לעת"ל אין הכוונה שהזמן שלעת"ל גורם שיתבטלו המצוות, אלא שהמתים שיחיו יהיו פטורין מהמצוות, דגזה"כ הוא במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוות לעולם אפילו אחר שיחיה, והדין הזה נוגע גם בזמן הזה אי מתרמי ניסא כמתים שהחיה יחזקאל יהיו פטורין מן המצוות ע"ש בדבריו.

ולכאורה צ"ע על תירוצו השני, מהא דמפורש בגמ' סנהדרין הנ"ל גבי המתים שהחיה יחזקאל שעמד ר"י בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם, הרי שנתחייבו במצוות והניחו תפילין. אכן הדבר יתורץ ע"פ הסברא השניה שכתב הריטב"א, כי מה שאמרו מצות בטילות לעתיד לבא היינו שלא יהיו חייבין לעמוד בהן, אבל מ"מ יש מצוות קדושות כעין תפילין שניהגו בהן בעצמן מפני שלימותן ותפארתן לא בדרך חיוב. אבל לפי"ז רב זירא שקם לתחייה היה פטור מן המצוות, אם לא שנאמר דברי החיד"א שהוברר הדבר שלא היה מת.

וע"ש דכ' דנפק"מ לפימ"ש הרדב"ז (המוזכר להלן) שיש שני תחיות המתים אחד לצדיקים בימות המשיח ואחד כללית ליום הדין הגדול, וא"כ לפי הטעם הראשון יהיו הצדיקים חייבים במצוות, אבל לפי הטעם השני יהיו פטורים בגלל שכבר נפטרו במיתתם.

במחלוקת הראשונים אי מתים דמיין לקטנים

עוד הביא הריטב"א שם (דעת הרשב"א הנ"ל) שהמצוות אינן בטילות לעולם ואפילו לזמן תחית המתים, ומה שאמרו כאן מצות בטילות לעתיד לבא אינו אלא על זמן המיתה, לומר שאין אנו מוזהרים להלביש המתים בכלאים. וכתב עלה הריטב"א וכמה הקשיתי לפניו חדא דלישנא דמצוות בטילות לעתיד לבא אין במשמע שאין אנו מוזהרין על המתים. ועוד היאך יעלה על הדעת שיהא ר' ינאי סובר שאע"פ שמת האדם אנו מוזהרין עליו, והיאך זה דומה לקטנים הבאים לעולם, ואנו חייבים לחנכם ולגדלם במצוות, למתים שהלכו לעולמם ונפטרו לגמרי מחיובם לעולם.

גדר איסור ספייה בידים

וביסוד מחלוקתן נראה לבאר, דתלי אם עיקר האיסור של ספייה לקטן הוא איסור של המאכיל, דכמו שאסור לו לאכול מאכלות אסורות ה"נ אסור לו להאכילם, וכן משמע ברא"ם פרשת אמור דכ' דגדר האיסור הוא 'לחייב את המאכיל כאוכל', ומשמע שהוא איסור עצמי על המאכיל. או שהוא בעיקרו איסורא משום לתא דהקטן, היינו שאנו מצווין לא להכשיל את הקטן. שהרשב"א סובר שהאיסור הוא מצד הגדול ולכן סובר שכמו שאסור לספות איסורא לקטן כך אסור לספות איסורא למת. אבל הריטב"א סובר שהאיסור מצד הקטן ולכן לא שייך במת.

ועיין בשו"ת חת"ס (או"ח סימן פ"ג) שנשאל בנוגע לקטן שוטה כבן ז' שנים שקרוביו בקשו למוסרו לבית חינוך של חרשים ושוטים ללמדו דעת ותבונות, אך יהיה מסור שם בידי גויים, ומאכליו ומשקיו שם לא יהיו כשרים ע"פ דת תוה"ק, האם רשאי למוסרו בידיהם לרפאותו להביאו לכלל דעת. ומעיקרא כתב שמצד האיסור של ספייה בידים שאסור למיספיה ליה לקטן איסורא, ה"ה שאסור למספיה לשוטה. דאין חילוק בין שוטה וקטן לענין זה.

ויעו"ש שהביא דברי התרה"ד (בפסקים סי' ס"ב) שכתב בטעם האיסור למיספיה לקטן איסורין, הוא כדי שלא ירגיל אותו לעבור עבירות, וכשיגדיל יבקש לימודו ולא ימצא ע"ש, ואשר לפי"ז בשוטה דלא

אתי לכלל דעת מותר ליספי ליה. אך יע"ש שהאר"ך להוכיח מכמה סוגיות דזה אינו וכך לי שוטה כמו קטן באיסורא דספייה בידיים, ולא דרשינן טעמא דקרא. וכאמור, יתכן שבזה תליא נמי מחלוקת הרשב"א והריטב"א הנ"ל.

[ג]

ב' זמני תחיית המתים

תרומה בעולם הבא

בגמרא סנהדרין (צ, ב) אמרו מנין לתחיית המתים מן התורה, שנאמר ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן, וכי אהרן לעולם קיים והלא לא נכנס לארץ ישראל שנותנין לו תרומה, אלא מלמד שעתידי לחיות וישראל נותנין לו תרומה, מכאן לתחיית המתים מן תורה. ופרש"י דהיינו לעולם הבא.

ובערוך לנר נתעורר בזה איך שייך תרומה לעולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה. ורצה הערוך ל"נ לפרש לפי מה דאמרינן ביומא (ה, ב) דבעי שם כיצד ילבישו בגדי כהונה לעתיד לבא דהיינו כשיבא משיח. אף דאז עדיין ליכא תחיית המתים, ומשני דמ"מ יחיו משה ואהרן ובניו להורות העם הדרך אשר ילכו בה כמו בימי צאתם מארץ מצרים, ואז יתנו לו תרומה דהעולם כמנהגו נוהג, כדאמר שמואל אין בין העוה"ז וימות המשיח אלא שיעבוד מלכות בלבד.

מדבריו ג"כ מתבאר שכאשר יקומו משה ואהרן ובניו יתחייבו במצות, שהרי קאמר שיתנו ישראל תרומה לאהרן, וקשה הרי מצוות בטילות לעתיד לבא. וי"ל דלא מבעיא אליבא דהרשב"א בוודאי ניחא, שהרי ס"ל שלא על זמן העתיד מתכוון הגמ', אלא אפילו לדעת הריטב"א אתי שפיה, שהרי הריטב"א לא קאמר שמצוות בטילות לעתיד לבא, רק בזמן התחייה הכללי בזמן העולם הבא בזמן הגמול, ולא בימות המשיח שרק יחידים כמשה אהרן ובניו יקומו לתחייה ועדיין עולם כמנהגו נוהג, ופשוט.

תחיית המתים לצדיקים ותחה"מ לשאר ישראל

ודע שבעיקר דברי הערוך לנר הנ"ל ששתי זמני תחיה יהיו, הא' לצדיקים בימות המשיח להורות העם הדרך ילכו בה, והב' לעולם הבא שהוא התחיה הכללי כשיחדש הקב"ה עולמו, מצאנו להרשב"א (בתשובות חלק ג' סימן תרמ"ד) כעין דברים האלו.

וז"ל שם, שאלת ממני ידיד נפשי על זמן התחייה לפי שקבלת מאבותיך שהוא סמוך לאלף השביעי עם הכנסת שבת העולם שכולו מנוחה. וקשה לך א"כ הצדיקים וחסידיו עליון אשר מתו על קדושת שמו בגלות לא יראו בטובתן של ישראל ולא ישמחו בשמחתן. תשובה כל ימי הייתי מצטער על דבר זה עד שראיתי דברי הריטב"א ז"ל בשם רבותיו נוחי נפש דאיכא תרי תחיות, אחת פרטית לצדיקים שמתו בגולה והיא סמוכה לביאת המשיח ויזכו לכל ימות המשיח בגוף ונפש ויראו בטובתן של ישראל ובבנין הבית וישמחו בשמחת חלף לעבודתן כו'. ואחת כללית והיא סמוכה להכנסת שבת כאשר קבלתי והוא נקרא עולם התחייה ועליה נאמר ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו וכו'.

האם יחיו המתים עם גוף

ובעיקר קושית הערוך לנר דלעיל על פרש"י שאיך שייך תרומה לעולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה, נראה דהערך ל"נ אזיל בזה בשיטת הרמב"ם (תשובה ח, ב) שהעולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת כו' יעו"ש באריכות דבריו בזה, והראב"ד השיג שם, וכתב שדברי האיש הזה בעיני קרובים למי שאומר אין תחית המתים לגופות אלא לנשמות בלבד, וחיי ראשי לא היה דעת חכמינו ז"ל על זה, שהרי אמרו כתובות (קיא, ב) עתידין צדיקים שיעמדו בלבושיהן ק"ו מחטה וכו'.

וכבר האריכו בזה הרמב"ן בשער הגמול, וכן הרמ"ה בסנהדרין ריש פרק חלק, (דס"ל כדברי הראב"ד) והרמב"ם במאמר תחיית המתים. וכולם מביאים ראיה מהא דאמרו חז"ל (כלה רבתי פ"ב) העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא פרייה ורבייה ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה, הרמב"ם מוכיח מכאן שאין גוף, דאם אין אכילה למה צריך פה וכו', אבל החולקים כותבים שאם לא היה גוף לא צריכים לומר שאין אכילה, אלא ע"כ שיש גוף, ובכל זאת אין אכילה.